

Intelektualnost i duhovnost

Ivan Supičić

supicic.ivan@gmail.com

S obzirom da je ovaj časopis posvećen intelektualnim i duhovnim pitanjima, naša tema ima u njemu legitimno mjesto. Katkad se naime postavlja pitanje o tome u kojem su odnosu intelektualnost i duhovnost te postoji li neka posebna »duhovnost za intelektualce« i u kojem smislu. No, valja se upitati i što zapravo znače riječi »intelektualac« i »intelektualnost«. Intelektualnost, uzeta u *širem* smislu, prožima u stvari na neki način, više ili manje, znatan dio ljudskog života. Ali, intelektualnost u *užem* smislu je osobita i rjeđa sposobnost spoznajnog i duhovnog poniranja u mnoštvo pojedinosti (sveukupne) stvarnosti, ali iznad svega i u bit i cjelinu života i svijeta, na temelju racionalnih uvida u njih same i u njihov što potpuniji kontekst. Ona stoji i u razlikovanju bitnog od nebitnog, a tako i u traženju pravih vrijednosti. Inteligentan čovjek nije nužno intelektualac, dok je teško zamisliti intelektualca koji ne bi bio inteligentan.

Bez intelektualnosti u širem smislu ne bi bilo čovjeka. Ona ga, premda ne jedina, bitno obilježava. U cijelom nam poznatom svijetu, od svih živih bića samo čovjek ima taj divan bljesak intelektualne spoznaje, tu čudesnu sposobnost racionalnog promišljanja stvarnosti, čovjekove povijesti i sadašnjosti, krajnjeg smisla i cilja svojega postojanja, dostojanstva i vrijednosti ljudske osobe te njezina vječnog određenja u Bogu. A samospoznaja, dublje misaono prodiranje u vlastito biće, velik je ne samo intelektualni nego i egzistencijalni, duhovni poziv i izazov za čovjeka. Ona je put prema što punijoj *svijesti* o sebi. Intelektualnost i u širem i u užem smislu nije, međutim, u čovjeku izolirana, ona je povezana s njegovom afektivnom i duhovnom sferom, s njegovom intuicijom i senzitivnošću te s njegovom društvenom uvjetovanošću. Postoji i emocionalna inteligencija.

Intelektualac pak nije jednostavno »inteligentna« osoba koja ima neku prirodnu umnu svježinu i bistrinu, sposobnost opažanja i pronicanja stvarnosti, ili pak visoko obrazovana osoba koja je diplomirala neki fakultet. Takva je osoba kvalificirani znalac svoje struke, ali ne nužno i intelektualac. Dakle, intelektualac jest doduše čovjek većeg i višeg *znanja*, ali i čovjek dubljeg, šireg *razumijevanja* stvari, života i svijeta. On svojim intelektom prodire u njihovu

povezanost, uzroke i smisao, on je dakle ne samo inteligentna nego i misaona osoba, sposobna – ponovimo – razumjeti osobito ono što je bitno (napose za čovjeka) te razlikovati ga od nebitnog i to ne samo na nekom posebnom području ili onome vlastite struke ili obrazovanosti, nego puno šire. A intelektualac se dakako može biti više ili manje, sveobuhvatnije ili uže, dublje ili manje duboko. Spomenimo usput još jedno važno razlikovanje, na koje je upozorilo jedno domaće istraživanje:

»Danas možemo reći kako imamo doduše 'intelektualaca-katika', ali ne i 'katoličkih intelektualaca'. Želimo li u Crkvi promijeniti i pomladiti vjerničku strukturu, a to bi nam u perspektivi trebao biti cilj, onda moramo razmišljati o aktivnijoj ulozi upravo tih vjernika.«¹

Intelektualaca koji su katolici dakako ima, ali koliko je njih sposobno promišljati velika pitanja života i svijeta, čovjeka i društva, Crkve i države u perspektivi katolištva danas, posve je drugo pitanje. Već bi bilo jako dobro kad bi takvi intelektualci, i laici i svećenici, bili sposobni dublje, ujedno globalno i konkretno, promišljati ta pitanja *kršćanski*, u evanđeoskoj perspektivi. No takvi su i među laicima i među svećenicima – manjina. Uostalom, općenitije, i mnogi bi se katolici trebali više kristijanizirati. Ima naime katolika koji nisu dovoljno istinski kršćani, kao što ima istinskih kršćana koji nisu katolici...

U Hrvatskoj danas postoji, i među intelektualcima-katolicima, nesumnjiva intelektualna, moralna, duhovna i sociološka kriza, a tako i kriza identiteta. Dug će i mukotrpan biti put da se iz nje postupno izade. Za to će biti potreban velik, ustrajan napor (kakvoga zasad nema) kontinuiranog, svestranijeg i dubljeg promišljanja svih velikih pitanja koja se postavljaju svakom misaonom čovjeku današnjice. A za to su potrebna mnogo veća znanja i produbljenija duhovnost od onih koji u Hrvatskoj trenutno prevladavaju. To između ostalog pretpostavlja i mnogo veće otvaranje univerzalnoj Crkvi u Europi i svijetu te suvremenim intelektualnim i duhovnim strujanjima u njima. U Hrvatskoj za sve to postoje potencijali, koji trenutno nažalost iz niza razloga ne dolaze dovoljno do izražaja. Naprotiv, često se čak među samim kršćanima, osobito u kleričkim krugovima, intelektualce-katolike, pogotovo ako nisu svećenici, marginalizira i ignorira, ne uviđa se njihova važnost i vrijednost u perspektivi budućnosti Crkve i naroda. Dapače, pred njima katkada postoji čak strah upravo zato jer se iz njihovih redova postavljaju prava i teška pitanja. Ali ti potencijali postoje i treba ih poticati i njegovati. Intelektualnost i duhovnost su nedjeljive.

»Zasigurno, veći je izazov i zahtjevnija je zadaća, tj. veća je potreba upravo za intelektualcima, što su problemi teži i situacija složenija... Nije fraza ako se kaže: istinski vjernik je čovjek nade. Stoga je primjereno očekivati malo više vjere u naših intelektualaca... Zauzimati se za nove standarde duhovnoga života i

¹ Gordana ČRPIĆ, Stjepan KUŠAR, Ivan RIMAC, Neka obilježja laika u našoj Crkvi, *Bogoslovska smotra*, 68 (1998) 4, 565-588, 587.

diskursa teže je negoli svakodnevno javnost bombardirati defetističkim i nihilističkim konceptima... Rezultat toga je nadasve zabrinjavajuće diskreditiranje duha i intelekta.«²

Ne umanjivanje, nego naprotiv primjereno povezivanje i valoriziranje duha i intelekta nasušna su potreba našega vremena: i to ujedno jednog i drugog. Intelektualnosti je potrebna duhovnost, a duhovnosti primjerena intelektualnost.

Obilježja istinske duhovnosti

Premda je svaka duhovnost u svojoj dubini osobna, individualna, postoje i duhovnosti pojedinih ljudskih skupina, pa tako i prevladavajuće duhovnosti u pojedinim vremenskim razdobljima i kulturnim sredinama. Ima raznih duhovnosti pojedinih religija, ali i unutar samoga kršćanstva. Postojali su, i danas postoje, različiti duhovni smjerovi, duhovne »škole«, duhovnosti pojedinih crkvenih redova, raznovrsni pristupi i metode u svakodnevnoj duhovnoj praksi kao i duhovni putovi koji su primjereniji npr. adolescentima, mlađim ljudima, pa onima starije dobi i sl. Tako i pojedini duhovni pristupi mogu biti primjereniji obrazovanim osobama i intelektualcima.

No ipak, premda duhovni putovi mogu biti – a i jesu – različiti, u svojoj biti duhovnost je jedna. Ako je autentična, njezin je cilj sâm Bog, približavanje čovjeka Bogu, traženje prisutnosti Božje u čovjeku i čovjekove prisutnosti Bogu, život s Bogom i u Bogu. U tom smislu jedno je od temeljnih obilježja autentične duhovnosti njezina univerzalnost. Tu *univerzalnost* treba razvijati i produbljivati kao što je potrebno poštivati različitosti autentičnih duhovnih putova i religija, kako je to već istaknuto u Deklaraciji o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama *Nostra aetate*, prihvaćenoj 1965. godine. Tamo doslovno stoji:

»Katolička crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, zapovijedi i nauke koji... nerijetko odražavaju zraku one Istine koja prosvjetljuje sve ljude.«³

Ali, kao što postoji *religijski* ekumenizam među kršćanima, postoji, ako ga tako možemo nazvati, i širi *duhovni* ekumenizam među svim ljudima, nastojanje k približavanju duhovnih putova u uzajamnom razumijevanju i punom uvažavanju i poštovanju njihovih različitosti.

Drugo bitno obilježje autentične duhovnosti, usko povezano s prvim, jest *otvorenost*, i to ne samo otvorenost prema drugim ili drukčijim duhovnim putovima, te prema svemu osobnom i tuđem, nego otvorenost u svim smjero-

² Frano PRCELA, Intelektualci. Između života za ideju i života od ideje?!, u: isti, *Bogozaborav. Razmišljanja o aktualnim izazovima Crkve*, Zagreb – Sarajevo, Synopsis, 2014, 28-29.

³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama*, u: *Dokumenti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 72008, 393-394.

vima, prema svemu stvorenome: prema materijalnom, tjelesnom, društvenom, psihološkom, prema prirodi i – na kraju – prema kozmičkom. Ta obilježja – univerzalnost i otvorenost – bitna su za kršćansku duhovnost da bi se kršćanskom uopće mogla zvati. To osobito ističe jedan od vodećih duhovnih učitelja današnjice benediktinac Anselm Grün, čije misli o tome ovdje i slijedimo.⁴ Autentična duhovnost može dakle biti jedino duhovnost za svakoga, za svakog čovjeka, dostupna svakom ljudskom biću, bez obzira na njegov stupanj znanja i obrazovanja, bio on nepismen ili možda visoki znalac ili intelektualac.

O različitosti duhovnih putova

To dakako ne znači da će zato duhovni putovi svih ljudi biti jednaki, u svemu istovjetni. Pa premda će temelj duhovnosti moći ostati istovjetan ili sličan u raznih ljudi, između njih će od jednog do drugog čovjeka normalno postojati čitava lepeza raznolikosti. Duhovnost je duboko osobna. No možemo govoriti i o *posebnosti* duhovnih putova i njihovih pojedinih aspekata na raznim razinama. Intelektualac će npr. imati potrebu da dublje i temeljitije umom obuhvati i shvati te aspekte, pa i same temelje duhovnosti, da racionalno dosegne neke njezine elemente, ali će i biti u opasnosti da ih »intelektualizira«, da možda na svom duhovnom putu previše ostane na razini *uma*, da se – kao što kaže Henri J. M. Nouwen – ne spusti dublje, na razinu *srca*.⁵ A upravo je uron u tu dimenziju srca u duhovnom životu *bitan*. Ali, da bude jasno, razina srca nije emocionalna, afektivna razina nego, naprotiv, *egzistencijalna* razina življenja, iskustva, svakodnevnih životnih prakse, dakako ne bez racionalnog razumijevanja, no ne i uz puko ostajanje na njemu.

Duhovnosti je, ukratko, potrebna i sveobuhvatnost ili *cjelovitost* koja proizlazi iz njezine univerzalnosti i otvorenosti, premda će u intelektualaca moći biti drukčije obilježena. No, svakako, ona mora obuhvatiti čitavog čovjeka, sve aspekte njegova života. Intelektualac tu može biti u prednosti glede potpunijeg razumijevanja duhovnosti, ali i izložen opasnostima redukcionizma, odviše cerebralnog, umskog poimanja duhovnog života i pristupa njegovim putovima.

U kršćanskoj duhovnosti, kao i u onoj drugih religija, dolazilo je tijekom povijesti do zabluda, stranputica i krajnosti. I to obično onda kada se nisu poštivala njezina prije navedena obilježja: univerzalnost, otvorenost i cjelovitost. A to je katkad dovodilo do sektaštva, deformacija, pretjerivanja, čak hereza, koje su duhovnost opterećivale, podvrgavale je nekoj partikularnoj ili jednostranoj

⁴ Usp. Anselm GRÜN, Meinrad DUFNER, *Gesundheit als geistliche Aufgabe*, Münsterschwarzach, Vier-Türme-Verlag, 2001.

⁵ Usp. Henri J. M. NOUWEN, *Making all Things New. An Invitation to the Spiritual Life*, San Francisco, Harper Collins Publishers Inc., 1981; *Invitation à la vie spirituelle*, Paris, Editions Dangles, 1995, 14-15.

ideologiji i koncepciji čovjeka, umjesto da je uzdižu do cjelovitosti i širine evanđeoske poruke i njezinih bitnih istina.

Jedno takvo zastranjenje, da se poslužimo konkretnim primjerom, bio je npr. među katolicima u 17. i 18. stoljeću jansenizam, od kojega su neka shvaćanja bila osuđena i od tadašnjih papa. Jansenisti (nazvani tako po svom začetniku Nizozemcu biskupu Janseniusu) imali su, da ih tako nazovemo, vrlo pesimistična shvaćanja o čovjeku, izazvali su niz osporavanja i rasprava o mnogočemu, pa tako i o predestinaciji, te dovela do velikih idejnih, teoloških sukoba, osobito u Francuskoj. Bili su u jednom trenutku među ostalim i u sukobu s isusovcima. Ovdje dakako ne možemo dublje ulaziti u ta složena pitanja.

Spomenut ćemo samo jedan aspekt, jer nas baš on za ovu našu konkretnu temu i naše vrijeme zanima. To je, kao što ističe Anselm Grün, stavljanje u prvi plan, pre naglašavanje čovjekovih slabosti, krivnji i grijehâ. Pa premda je jansenizam kao takav već davno s povijesne pozornice nestao, njegovo je jednostrano, pomalo mračno gledanje na čovjeka, ostavilo kod nekih sve do danas posljedice i tragove (a da i sami toga nisu svjesni). I to kod onih koji su pretjerano zaokupljeni grijehom i krivnjom, kod onih u kojih umjesto mistagoške duhovnosti, koja ponajprije traži Boga, prevladava moralizatorski rigorizam, donekle sličan onome kakav su nekad zastupali jansenisti.

O čemu je riječ? Prioritet moralizatorske duhovnosti je borba protiv pogrešaka, slabosti i grijeha. Ona polazi, kako kaže Grün, od ideala moralnog savršenstva i ima za posljedicu nemirnu i nezadovoljnu savjest ljudi, izjedanje savjesti. A jedna je od najvećih zabluda zadnjih dvaju stoljeća bilo i poistovjećivanje, identificiranje vjere i morala. Ali u prvim stoljećima kršćanstva to nije bilo tako. Tada su u prvome planu bili kod ranih crkvenih otaca i duhovnih učitelja poput Evagrija Pontskog, Ivana Kasijana i drugih, duhovno iskustvo i traženje susreta s Bogom.

U moralizatorskoj duhovnosti na prvo je mjesto dakle dolazila tjeskobna borba protiv grijeha, a ne duhovna bitka i zalaganje za život u predanju Bogu, u prisutnosti Božjoj. Umjesto radosti i slobode djece Božje, o kojima govore apostol Pavao i sâm Krist, prevladavali su strah, uskogrudnost, zabrinutost i tjeskoba glede konačnog određenja čovjeka u vječnosti, a tako i u vremenu (s osobito pesimističkim pogledima na seksualnost i seksualni moral). Krist nam je, nasuprot takvu pristupu, obećao radost i molio Oca da naša radost bude potpuna: »Došao sam da imaju život i da ga imaju u punini« (Iv 10, 10). A punina života je radost, kako to kaže Krist u molitvi Ocu: »Ovo govorim u svijetu da imaju puninu moje radosti u sebi... da budu jedno kao što smo mi jedno« (Iv 17, 13.22).

Naravno, dosljedno mistagoškoj duhovnosti, nema duhovnog života bez morala, bez moralne uspravnosti i ispravnosti čovjeka. Ali moral mora slijediti duhovno iskustvo, a ne obratno. Nastojat ćemo biti moralno ispravni zato jer smo Kristovi učenici, kršćani. Nećemo vjerovati i biti Kristovi učenici samo

zato jer smo moralni. Ima ljudi koji su neprijeporno moralni, a nisu vjernici. Krist je naša najviša motivacija i najdublji razlog našega vjerovanja, i koliko je god moguće, što ozbiljnijeg nastojanja oko uravnoteženog, dobrog, ispravnog i ispunjenog ili moralnog života.

Bilješka o slobodi

Na golemom polju svjetskih razmjera u duhovnim strujanjima današnjice, intelektualci-kršćani imaju među ostalim i taj zadatak da objektivno i pronicavo ispituju i pronađu u autentično, ali i u ono što to nije, da žive što autentičniju duhovnost u *svakodnevic* svojih osobnih, obiteljskih, profesionalnih i ostalih djelovanja i odnosa. Za takvu duhovnost je uostalom karakteristično još jedno bitno obilježje, uz ona navedena (univerzalnost, otvorenost i cjelovitost), a to je već spomenuta *sloboda*. Krist nas je pozvao na duhovnu slobodu, koju poštuje i sâm Bog. Isus je zato počesto govorio ljudima: »Ako hoćeš...«, a ne: »Moraš«, pozivao je, nudio i poticao, a i kad je nešto zapovijedao nije nikoga prisiljavao. I današnji kršćani iz toga Kristova stava imaju što naučiti i uvijek učiti, što često u prošlosti čak ni dio crkvenog osoblja, počev od visoke hijerarhije nadolje, nije naučio niti se toga pridržavao. Naprotiv, netrpeljivost, pristranost, isključivost pa katkad i mržnja, dovodile su do osuda, ekskomunikacija, progonâ i čak vjerskih ratova (npr. onih između katolika i protestanata), u čemu su se s religijskim stajalištima i shvaćanjima katkad miješali prizemni politički interesi i borba za vlast i kontrolu kako nad materijalnim dobrima tako i nad ljudskim dušama. Neki su nominalni kršćani i dio crkvenoga osoblja kroz povijest prilično često stavljali težište na vlastitu partikularnost, ne videći da je važna i najvažnija posebnost Kristove Radosne vijesti upravo sveopćost, *katolicitet*, univerzalnost.

Suvremena civilizacija i kultura promiču slobodu na mnogim razinama, katkada doduše i lažnu, krivu, neodgovornu slobodu, a ne onu odgovornu, koja vodi k stvarnom oslobađanju i oslobođenju čovjeka, ne samo na društvenom, političkom, ekonomskom i religijskom planu, na kojem se moraju poštivati ljudska sloboda i osobna savjest, nego i na unutaršnjem, duhovnom planu. Znamo već od skolastikâ i sv. Tome Akvinskoga da postoji takozvana *prva*, doduše ne apsolutna, nego uvjetovana, relativna, ali stvarna sloboda izbora, kao i da postoji takozvana *druga* sloboda, prema kojoj bi prva trebala uvijek težiti, a to je oslobođenost *od* ropstva grijehu, od slabosti, vezanosti, predrasuda, zabluda, sebičnosti i svakojakih individualnih i skupnih zarobljenosti, psiholoških, društvenih, političkih, (pseudo)religijskih, ideoloških i drugih, sloboda *za* ljubav i istinu. Ukratko: sloboda od svih osobnih i kolektivnih ego-pozicija, uskoća i ograničenja. Krist je pozivao upravo na nju: na duhovnu slobodu i oslobođenje na svim poljima, na slobodu od navezanosti svih vrsta, dakle u što potpunijoj suprotnosti ropstvu grijeha, robovanja zlu, na slobodu u vedrini i radosti.

Duhovna i psihološka razina

Kristovi su pozivi poseban izazov na duhovnim putovima i za intelektualce-kršćane danas. Upravo su intelektualci oni koji bi morali razumjeti u čemu jest autentična duhovnost i njihova svekolika odgovornost. Pritom je, među ostalim, važno navedeno razlikovanje između moralizatorske i mistagoške duhovnosti, te napose između psihološke i duhovne razine u čovjeku. Ovo posljednje je osobito važno, čak nezaobilazno. Naime jedan je od znakova našega vremena veliko proširenje svijesti i produbljenje saznanja o tome da se duhovni i psihološki pristupi i sfere ne samo razlikuju nego i da su komplementarni s obzirom na to da je teško ili gotovo nemoguće duhovno rasti bez napredovanja u upoznavanju čovjekove duše i njezina pročišćavanja na psihološkoj razini (kao što je nemoguće i liječenje tijela bez njegova poznavanja).

No, moderni duhovno-psihološki pristupi velikih suvremenih kršćanskih, katoličkih (ali i drugih) duhovnih učitelja nisu apsolutna novost. Kako smo već spomenuli, rani kršćanski oci, pustinjaci i isposnici su to znali. Suvremen, moderan i autentično kršćanski pristup na tom polju samo snažno potvrđuje i izvanredno produbljuje njihova iskustva i spoznaje.

Do kraja svijeta, dok god bude Crkve i kršćana, Crkva i kršćani, teologija te nadasve duhovna i mistična iskustva neće prestati otkrivati uvijek sve dublje dubine Kristova poslanja i poziva, pojave i poruke, čiji je misterij tolik i takav da će uvijek izmicati racionalnim zahvatima, ali će i otkrivati ljudskome duhu uvijek nove transracionalne aspekte. To vrijedi i za našu današnjicu. Jedan od velikih znakova vremena našega doba, što je objavio i Drugi vatikanski koncil, upravo je to što se kršćanska duhovnost sve više otvara svojem izvornom univerzalizmu, što se sa svih strana javlja mnoštvo različitih duhovnih pokreta, pa tako i karizmatskih, ali i onih izvan tradicionalnih crkvenih okvira. Tu valja dakako razlikovati što je u tim nastojanjima i traženjima autentično i vrijedno, a što možda, na krajnje obratnoj strani, nije. Osim toga, uvijek treba jasno razabrati razlike između duhovne i psihološke sfere.

Illožimo primjer. U svom radu Mijo Nikić iznosi slučaj, s jedne strane, pretjerano revnih, a s druge mlakih ljudi. Na prvi bi se pogled moglo pomisliti da je pretjerana revnost pozitivna moralna vrlina. Osobu s takvim obilježjem moglo bi se smatrati osobito založenom, predanom, požrtvovnom. Međutim, u takvu se slučaju može raditi i o osobi kod koje djeluje više ili manje, ako ne i isključivo, nesvjesni psihološki obrambeni mehanizam kojim se ona kompenzira i prikriva neku svoju slabost da bi se pokazala i dokazala pred drugima, pa i pred sobom, u dobrom ili što boljem svjetlu. A takav perfekcionizam nipošto nije niti mora biti neka duhovna kvaliteta nego psihološko svojstvo. O mlakoj bi se pak osobi moglo pomisliti da je resi moralna vrlina obzirnosti, suzdržanosti i diskrecije, dok tu ustvari može biti riječi o duboko neispunjenoj osobi, nezadovoljnoj sobom i opterećenoj vlastitim neuspjesima, blokiranoj u svojoj nemoći,

bez spontanosti i zdravog životnog dinamizma, što su sve samo psihološke osobine, a ne moralne ili duhovne kvalitete. Ukratko, važno je, s jedne strane, upoznati pravo stanje svoje duše, a s druge svojega duha. Ta stanja se moraju jasno razlikovati, uostalom kao i istinska duhovna pregnuća od psiholoških motiva koji se, međutim, s njima mogu prepletati. Potrebno ih je dakle u promatranju razlikovati, ali ne i razdvajati, jer nisu razdvojena ni u konkretnom životu. Jedno može pomoći drugome ili utjecati na drugoga.

Tako, na primjer, u većine ljudi postoje podsvjesni, ali i svjesni osjećaji krivnje. Moglo bi se pomisliti da je to hvalevrijedna moralna kvaliteta poniznosti i odgovornosti, priznanja vlastite pogrešivosti. To, međutim, ne mora biti tako, pa zato valja vidjeti o čemu je zapravo riječ. Čovjek katkad sebi prebacuje svoje propuste i slabosti, kaje se za ono što smatra svojim grijehom, a da pritom nije uvijek riječ o *stvarnoj krivnji*, to jest o svjesnoj moralnoj odgovornosti zbog slobodno i svjesno počinjenih propusta ili (ne)djela, nego manje-više ili samo o osjećaju krivnje, o takozvanoj kulpabilnosti ili kulpabilitetu, o neopravdanu samooptuživanju koje čovjeka muči i zbog kojega on postaje nemiran, zabrinut i nesretan. Pa koliko se god ta pojava mogla javljati i zbog nedovoljne duhovne zrelosti, ona je ipak ponajprije psihološke prirode, iza čega može stajati i (ne) svjesni perfekcionizam.

Suvremena psihologija mnogo pomaže autentičnoj duhovnosti u razlikovanju stvarne i neosnovane krivnje, osnovanog i neurotičnog osjećaja krivnje, o kojima govori i p. Nikić u svojoj knjizi *Očima psihologa teologa*. Slično i Željko Mardešić u svojoj studiji o savjesti i krivnji u modernitetu (u knjizi *Rascjep u svetome*), gdje razlikuje osobnu, društvenu, ontološku i religioznu dimenziju krivnje.⁶ Ova su razlikovanja važna za svakoga, a napose za intelektualce i obrazovane osobe, da bi tako bolje upoznale i razumjele same sebe, svoj vlastiti duhovni i duševni život. I to zato da bi se izbjegla nepotrebna opterećenja, pa i iluzije o samima sebi. Dok je moralizatorska duhovnost katkad ili često zanemarivala ta razlikovanja, mistagoška duhovnost ih u potpunosti uvažava. U tome se moderna duhovnost nadovezuje i slaže s najstarijom kršćanskom duhovnom tradicijom. Nema tu ni samoobmana, ni bijega u iluzije, ni bijega od života.

Nadalje, veliki i sveopći psihološki fenomeni brige, zabrinutosti, straha i nemira, koji svjesno ili nesvjesno prate većinu ljudi od djetinjstva do smrti, na osobite načine i danas, najčešće su samo to, naime posve psihološki fenomeni, a nikako ne svojstvo neke duhovne plemenitosti ili dostignutog višeg stupnja duhovne zrelosti, odnosno razvijenosti, nego naprotiv – u odrasla čovjeka – znak njihova nedostatka, svojevrsnog manjka pouzdanja, vjere i nade. Jedno je nezdrava briga, a drugo zdrava brižljivost i mâr za nekoga ili nešto.

⁶ Usp. Mijo NIKIĆ, *Očima psihologa teologa*, Zagreb, Zaklada »Biskup Josip Lang«, 2011, 213-214; Željko MARDEŠIĆ, *Savjest i krivnja u modernitetu*, u: isti, *Rascjep u svetome*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007, 135-170.

A tu je onda još i niz izrazito psihičkih stanja, kao što su npr. ogorčenost, razočaranje, srdžba, nezadovoljstvo, tjeskoba i bijeg od života, koja se katkad opravdavaju moralnim motivima, a zapravo često nemaju ništa s njima niti s istinskom duhovnošću. Katkad ih je i vrlo teško, pa i nemoguće, prevladati na samoj psihološkoj razini, dok ih oslonac na duhovnost i njezin krajnji cilj, a to je sâm Bog, može ublažiti, relativizirati, preobraziti i odagnati. Duhovnost je nenadomjestiva. Ona je, prema Kristovoj riječi ono »jedino potrebno«, koje ne isključuje ostalo, ali je vrhunsko dobro jer je traženje Kraljevstva Božjeg u nama i put prema njemu za svakog čovjeka, bio on intelektualac ili ne. Krist nam nije rekao da budemo intelektualci, stručnjaci, filozofi, književnici ili teolozi, nego da budemo nadasve *ljudi* prožeti božanskom zrakom *dobrote* i *ljubavi* prema Bogu, sebi i drugom čovjeku. To je u naše vrijeme, kao što je bilo uvijek, od bitne važnosti i aktualnosti... Na duhovnost je pozvan svaki čovjek i mora otkriti svoj put k njoj.